

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ»

КАФЕДРА КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК, ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ТА ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ

(повна назва кафедри)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи

Р. Б. Папірник

« 01 »

2020 року

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

« Представлення знань в інформаційних системах »

(назва навчальної дисципліни)

спеціальність _____ 122 «Комп'ютерні науки» _____
(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійна програма _____ «Комп'ютерні науки» _____
(назва освітньої програми)

освітній ступінь _____ бакалавр _____
(назва освітнього ступеня)

форма навчання _____ денна _____
(денна, заочна, вечірня)

розробники _____ Кривенкова Людмила Юріївна, Власенко Юрій Євгенович _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна «Представлення знань в інформаційних системах» належить до переліку нормативних навчальних дисциплін, забезпечує професійний розвиток бакалавра та спрямована на формування в майбутнього фахівця знання основних понять представлення і обробки знань, призначення, структури та створення баз знань і експертних систем.

Програма курсу «Представлення знань в інформаційних системах» складається з наступних основних розділів: знання і дані, властивості знань, системи представлення знань, експертні системи та бази знань, їх створення та методи роботи. Розглядаються висновки на знаннях, нечіткі знання, технологія придбання знань.

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

	Години	Кредити	Семестр	
			V	VI
Всього годин за навчальним планом, з них:	105	3,5		105
Аудиторні заняття, у т. ч.:	38			38
лекції	22			22
лабораторні роботи	16			16
практичні заняття				
Самостійна робота, у т. ч.:	67			67
підготовка до аудиторних занять	27			27
підготовка до контрольних заходів				
виконання курсового проекту або роботи				
опрацювання розділів програми, які не викладаються на лекціях	40			40
підготовка до екзамену				
Форма підсумкового контролю				залік

3. СТИСЛИЙ ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни. Метою викладання дисципліни «Представлення знань в інформаційних системах» є ознайомлення з моделями представлення знань; формування системи знань з основ обробки знань в інформаційних системах, з питань експертних систем, створення баз знань, сформувані у студентів знання, вміння та навички, які необхідні для проектування систем, які засновані на знаннях.

Завдання дисципліни. Основними завданнями вивчення дисципліни «Представлення знань в інформаційних системах» є ознайомлення майбутніх фахівців з основними теоретичними поняттями: визначенням знань, системами представлення знань, нечіткими знаннями, основами створення експертних систем та баз знань.

Пререквізити дисципліни. Успішне опанування курсу «Представлення знань в інформаційних системах» передбачає знання та навички з дисциплін: «Алгоритмізація та програмування», «Дискретна математика», «Об'єктно-орієнтоване програмування», «Бази даних».

Постреквізити дисципліни. Вивчення дисципліни забезпечує формування у фахівців знання основних понять і методів створення, вміння застосовувати набути знання у процесі розв'язання професійних задач теоретичного та прикладного характеру при вивченні дисциплін: «Проектування інформаційних систем», «Математичні методи прийняття рішень», «Моделювання систем» і використовуються для виконання кваліфікаційних робіт.

Компетентності:

- **К.** Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі комп'ютерних наук або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів комп'ютерних наук, інформаційних технологій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
- **ЗК-1.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- **ЗК-2.** Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- **ЗК-7.** Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
- **СК-1.** Здатність до математичного та логічного мислення, формулювання та досліджування математичних моделей, зокрема дискретних математичних моделей, обґрунтування вибору методів і підходів для розв'язування теоретичних і прикладних задач в галузі комп'ютерних наук, інтерпретування отриманих результатів.

- **СК-2.** Здатність до виявлення закономірностей випадкових явищ, застосування методів статистичної обробки даних та оцінювання стохастичних процесів реального світу.
- **СК-6.** Здатність до системного мислення, застосування методології системного аналізу для дослідження складних проблем різної природи, методів формалізації та розв'язанні системних задач, що мають суперечливі цілі, невизначеності та ризики.

Програмні результати навчання:

- **РН-1.** Здобувати систематичні знання в галузі комп'ютерних наук, аналізувати проблеми з точки зору сучасних наукових парадигм, осмислювати і робити обґрунтовані висновки з наукової і навчальної літератури та результатів експериментів
- **РН-2.** Реалізовувати засвоєні поняття, концепції, теорії та методи в інтелектуальній і практичній діяльності в галузі комп'ютерних наук, осмислювати зміст і послідовність застосування способів виконання дій, узагальнювати і систематизувати результати робіт.
- **РН-3.** Професійно спілкуватись державною та іноземними мовами, розробляти державною та іноземними мовами документацію на системи, продукти і сервіси інформаційних технологій, читати, розуміти та застосовувати технічну документацію українською та іноземними мовами в професійній діяльності.
- **РН-10.** Аналізувати проблемні ситуації, ставити собі певні цілі щодо розв'язання професійних задач і свідомо добиватися їх реалізації, вибирати шлях для майбутніх дій, визначати засоби, потрібні для досягнення мети, приймати рішення.
- **РН-14.** Використовувати формальні моделі алгоритмів та обчислюваних функцій, встановлювати розв'язність, часткову розв'язність та нерозв'язність алгоритмічних проблем, проектувати, розробляти та аналізувати алгоритми, оцінювання їх ефективності та складності.
- **РН-20.** Розробляти програмні моделі предметних середовищ, вибирати парадигму програмування з позицій зручності та якості застосування для реалізації методів та алгоритмів розв'язання задач в галузі комп'ютерних наук, створювати надійне та ефективне програмне забезпечення.
- **РН-21.** Використовувати методи, технології та інструментальні засоби для проектування і розробки клієнт-серверних застосувань, проектувати концептуальні, логічні та фізичні моделі баз даних, розробляти та оптимізувати запити до них, створювати розподілені бази даних, сховища та вітрини даних, бази знань, у тому числі на хмарних сервісах.

Заплановані результати навчання:

В результаті вивчення дисципліни студент повинен:

- мати уявлення про властивості знань і відмінність знань від даних;
- ознайомитись з проблемами та основними методами подання і обробки знань
- знати основні моделі знань — продукційні правила, факти, семантичні мережі, фрейми, принципи функціонування систем баз знань, методи організації, пошуку і обробки знань;
- знати програмний матеріал: основні поняття і методи із всіх розділів курсу;
- використовувати сучасні інформаційні та комп'ютерні технології.

знати:

- основні способи представлення (фреймові, семантичні, логічні моделі) і обробки знань;
- поняття нечіткості знань, її природу;
- системи, засновані на знаннях;
- основи формалізації експертних знань;
- основні принципи формування експертних систем;
- сутність роботи в експертних системах;

- основні структури експертних систем;
- етапи побудови експертних систем;
- функціонування подібних систем;
- сутність створення баз знань;

вміти:

- формалізувати знання;
- проектувати найпростіші бази знань з використанням різних методів представлення знань;
- аналізувати структуру експертних систем;
- вибрати необхідне програмне забезпечення.

Методи навчання – практичний, наочний, словесний, робота з книгою. Практичних навичок студенти набувають на аудиторних лекційних, практичних та лабораторних заняттях.

Форми навчання – аудиторна, позааудиторна, індивідуальна.

4. СТРУКТУРА (ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН) ДИСЦИПЛІНИ

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин, у тому числі				
	усього	л	п	лаб	с/р
Змістовий модуль 1. Представлення знань					
1. Знання і дані. Властивості знань.	4	2			2
2. Бази знань та методи роботи зі знаннями в інформаційних системах.	6	2			4
3. Системи представлення знань.	10	2		4	4
4. Висновки на знаннях. Нечіткі знання.	12	4			8
5. Нові моделі подання знань. Технологія придбання знань.	8	2			6
Разом за змістовим модулем 1	40	12		4	24
Змістовий модуль 2. Вступ до експертних систем					
1. Експертні системи та бази знань. Вступ.	12	2		4	6
2. Етапи створення експертних систем.	14	2		4	8
3. Методи роботи із знаннями. Рішення задач в ЕС. Представлення знань та методи пошуку рішень в експертних системах.	12	2			10
4. Бази знань. Створення баз знань.	18	2		4	12
5. Інструментальні засоби проектування БЗ та ЕС. Технологія швидкого прототипування.	9	2			7
Разом за змістовим модулем 2	65	10		12	43
Усього годин	105	22		16	67

5. ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

№ зан.	Тема занять	Кількість годин
1	Знання і дані. Властивості знань. Поняття та визначення знань. Властивості знань і відмінність знань від даних. Типи знань: декларативні і процедурні, екстенціональні і інтенціональні. Проблема розуміння сенсу як вилучення знань з даних і сигналів. Особливості знань: внутрішня інтерпретованість, структурованість, зв'язаність, активність. Підготовчий етап роботи із знаннями. Основний етап	2

	роботи із знаннями. Якісні знання.	
2	Бази знань та методи роботи зі знаннями в інформаційних системах. Структура бази знань та її функціональність. Формальні та неформальні моделі представлення знань. Визначення складу подання знань. Уявлення знань, тобто визначення моделі представлення знань. Організація знань.	2
3	Системи представлення знань. Продукційні, фреймові, семантичні, логічні моделі : основні поняття, структура.	2
4, 5	Висновки на знаннях. Нечіткі знання. Висновки на знаннях. Машина виводу. Стратегії керування виводом. Нечіткі знання. Види і природа нечіткості. Проблема формалізації нечітких знань. Нечіткі знання. Нечітка логіка. Поняття нечіткої і лінгвістичної змінної.	4
6	Нові моделі подання знань. Технологія придбання знань. 2 часа Відмінності і переваги нових моделей в порівнянні з класичними. Прикладні системи. Системи, засновані на знаннях. Стратегії отримання знань. Методи вилучення знань. Виявлення «прихованих» структур знань. Проблеми структурування знань. Засоби комп'ютерної підтримки придбання знань.	2
7	Експертні системи та бази знань. Вступ. Поняття експертної системи. Загальна характеристика, властивості та призначення експертних систем. Визначення. Необхідність ЕС. Завдання, які вирішують ЕС. Приклади. Класифікація ЕС. Умови застосовності експертних систем. Архітектура ЕС.	2
8	Етапи створення експертних систем. Ідентифікація проблемної області, формалізація, побудова концептуальної моделі, реалізація, тестування, дослідної експлуатації. Труднощі при створенні експертних систем. Формалізація бази знань. Взаємодія людей-розробників при створенні ЕС. Труднощі при розробці експертних систем. Методологія побудови експертних систем.	2
9	Методи роботи із знаннями. Рішення задач в ЕС. Представлення знань та методи пошуку рішень в експертних системах . Критерії використання ЕС для вирішення завдань. Представлення знань в експертних системах. Рівні уявлення і рівні детальності. Організація знань в робочій системі. Організація знань в базі даних. Моделювання процесу вирішення задач. Формування логічного висновку. Сценарії. Асоціативні правила. Пошук рішень в експертних системах. Підходи до формування і оцінки компетентності групи експертів. Характеристика і режими роботи групи експертів.	2
10	Бази знань. Створення баз знань. Введення у бази знань (БЗ). Визначення БЗ. Взаємодія БЗ з компонентами ЕС. Організація знань у робочій системі. Організація знань у базі даних. Характеристики знань БЗ. Методи придбання знань. Створення БЗ.	2
11	Інструментальні засоби проектування БЗ та ЕС. Технологія швидкого прототипування. Вступ. Аналіз традиційних мов програмування та представлення знань. Інструментальний комплекс для створення експертних систем. Технологія швидкого прототипування. Ідентифікування проблеми. Структурування або концептуалізація знань. Формалізація знань. Тестування системи.	2

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття навчальним планом не передбачені.

7. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

№ зан.	Тема занять	Кількість годин
1, 2	Моделі представлення знань	4
3,4	Розробка бази даних для бази знань	4
5, 6	Створення бази знань	4
7, 8	Створення експертної системи	4

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ п/п	Вид роботи / Назва теми	Кількість годин
1	підготовка до аудиторних занять	27
2	опрацювання розділів програми, які не викладаються на лекціях:	40
	Нечіткі знання. Види і природа нечіткості.	4
	Поняття нечіткої і лінгвістичної змінної.	2
	Засоби комп'ютерної підтримки придбання знань.	4
	Трансформуючі і багатоагентні системи.	2
	Моделювання процесу вирішення задач.	4
	Підходи до формування і оцінки компетентності групи експертів. Характеристика і режими роботи групи експертів.	6
	Створення баз знань.	6
	Аналіз традиційних мов програмування та представлення знань.	8
	Технологія швидкого прототипування.	4

9. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Письмовий, усний, практична перевірка.

10. ПОРЯДОК ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Контроль успішності студента здійснюється за допомогою 100-бальної системи оцінювання, що має відповідні оцінки в національній шкалі і шкалі ECTS.

Змістовий модуль 1. Представлення знань

Лабораторна робота (максимальна кількість балів – 100 за кожен):

№1 «Моделі представлення знань»,

- виконання лабораторної роботи та її оформлення – 60 балів;
- відповідь на теоретичне питання №1, №2 при захисті лабораторної роботи (максимальна кількість балів на одне питання - 20 балів):
  - правильна відповідь на питання 20 балів;
  - відповідь на питання потребує деяких уточнень 16 – 19 балів;
  - відповідь на питання із незначними помилками (неповністю пояснені властивості знань або помилки в структурі розглянутої моделі) 6 -15 балів;
  - відповідь на питання зі значними помилками (властивості знань не розкриті, сутність відмінностей умов застосування моделей не пояснена) 1 - 5 балів;
  - неправильна відповідь або немає відповіді 0 балів.

Підсумкова оцінка зі змістового модуля 1 визначається як оцінка за лабораторну роботу змістового модуля 1.

Змістовий модуль 2. Вступ до експертних систем

Лабораторні роботи (максимальна кількість балів – 100 за кожен):

№2 «Розробка бази даних для бази знань»,

№3 «Створення бази знань»,

№4 «Створення експертної системи»,

- виконання лабораторної роботи та її оформлення – 60 балів;
  - відповідь на теоретичне питання №1, №2 при захисті лабораторної роботи (максимальна кількість балів на одне питання - 20 балів): 40 балів;
  - o правильна відповідь на питання 20 балів;
  - o відповідь на питання потребує деяких уточнень 16 – 19 балів;
  - o відповідь на питання із незначними помилками (структура бази даних потребує уточнень, реалізація містить недостатньо даних, експертна система працює з похибками) 6 -15 балів;
  - o відповідь на питання зі значними помилками (груби помилки в проекті і функціонуванні баз даних та знань) 1 - 5 балів;
  - o неправильна відповідь або немає відповіді 0 балів.
- Підсумкова оцінка зі змістового модуля 2 визначається як оцінка за лабораторної роботи змістового модуля 2.

Підсумкова оцінка з дисципліни визначається як середня між підсумковими оцінками за змістові модулі 1 та 2.

11. ПОЛІТИКА КУРСУ

Порядок зарахування пропущених занять:

- пропущена лекція відпрацьовується підготовкою конспекту відповідно до теми пропущеного заняття та його захистом;
- пропущені лабораторні заняття відпрацьовуються студентами виконанням відповідної лабораторної роботи самостійно та її захистом.

Зміни в нарахуванні балів у випадках несвочасного виконання завдань не відбувається.

Дотримання академічної доброчесності студента передбачає:

- самостійне та добросовісне виконання завдань, в тому числі поточного та підсумкового контролю;
- відповідальне ставлення до своїх обов'язків;
- повага до честі й гідності інших осіб;
- посилання на джерела інформації у разі запозичення ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- використання при виконанні завдань лише перевірених та достовірних джерел інформації.

За порушення академічної доброчесності студент може бути притягнутий до академічної відповідальності (повторне проходження оцінювання).

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гаврилова Т. А. Базы знаний интеллектуальных систем / Т. А. Гаврилова, В. Ф. Хорошевский. – СПб.: Питер, 2001. – 384 с.
2. Бурдаєв В. П. Моделі баз знань – Харків: ХНЕУ, 2010. – 320 с.
3. Баклан І. В. Експертні системи. Курс лекцій / Навчальний посібник. - К.: НАУ, 2012. - 132 с.
4. Субботін С. О. Подання і обробка знань в системах штучного інтелекту та підтримки прийняття рішень: Навч. посіб. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. – 341 с.
5. Спицын В. Г. Представление знаний в информационных системах: учебное пособие. / В. Г. Спицын, Ю. Р. Цой. Томск: Изд-во ТПУ, 2007. – 160 с.
6. Уотермен Д. Руководство по экспертным системам / Д. Уотермен. - М.: Мир, 1989. – 344 с.

7. Советов Б.Я. Интеллектуальные системы и технологии: учебник / Б. Я. Советов, В. В. Цехановский, В. Д. Чертовской. — М.: Издательский центр «Академия», 2013. — 320 с.
8. Гаврилова Т. А., Кудрявцев Д. В., Муромцев Д. И. Инженерия знаний. Модели и методы: Учебник. — СПб.: Издательство «Лань», 2016. — 324 с.: ил.

Допоміжна

1. Козлов, А.Н. Интеллектуальные информационные системы: учебник. — Пермь: Изд-во ФГБОУ ВПО Пермская ГСХА, 2013. — 278 с.
2. Жежко Л.В. Системы искусственного интеллекта. Ч. 1. Представление знаний в информационных системах: Учеб. пособие. / Л. В. Жежко, А. П. Карпик, В. С. Хорошилов. — Новосибирск: СГГА, 2005. — 84 с.

13. INTERNET-РЕСУРСИ

1. Портал искусственного интеллекта <http://www.aiportal.ru/articles/expert-systems/expert-systems.html>
2. https://www.cnews.ru/articles/2019-10-03_ekspertnye_sistemy_pomogutno_ekspertom
3. <https://sites.google.com/site/upravlenieznaniami/inzeneria-znaniy/bazy-znaniy>
4. https://cybernetics.wikia.org/ru/wiki/База_знаний

Розробники: _____ (Л. Ю. Кривенкова)
(підпис)

_____ (Ю. Є. Власенко)
(підпис)

Гарант освітньої програми _____ (Н. О. Вельмагіна)
(підпис)

Силабус затверджено на засіданні кафедри комп'ютерних наук, інформаційних технологій та прикладної математики

Протокол від «31» серпня 2020 року № 2